

زینہ ماو علل قیام بردگان زنگی

«در عصر عباسیان ۲۵۵-۲۷۰ هجری»

نویسنده:

عبدالله مظاہری

آثر کائنات

سرشناسه

: مظاهری، عبدالله، ۱۳۳۰ -

عنوان و تلم پندیاور

: زمینه‌ها و علل قیام بردگان زنگی «در عصر عباسیان ۲۵۵-۲۷۰ هجری» / نویسنده عبدالله

مظاهری

مشخصات نشر

: تهران: آژنگ، ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری

: ۱۴۰ ص

شابک

: 978-60090051-8-5

وضعیت فهرست نویسی

: فیا

موضوع

: قیام زنگین، ۲۵۵-۲۷۰ ق.

موضوع

: عباسیان -- تاریخ

موضوع

: کشورهای اسلامی -- تاریخ -- ۱۳۲ - ۶۵۶ ق.

رده بندی کنگره

: ۱۳۹۳ از ۵۶/۴/۳۸ DS

رده بندی ثیوبی

: ۹۵۳/۰۲

شماره کتابشناسی ملی

: ۳۷۲۶۷۵۱

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۰۰۵۱-۸-۵

آژنگ انتشارات

لواسان، بلوار امام خمینی، خیابان شهید خدوردی، کوچه اشکان ۲، پلاک ۶ واحد ۴

زمینه‌ها و علل قیام بردگان زنگی

نویسنده: عبدالله مظاهری

۱۳۹۳

نوبت چاپ: اول

صفحه آرای و طرح جلد: انتشارات سفیر اردهال

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سفیر قلم

تلفن: ۲۶۵۴۹۶۵۵ همراه: ۹۱۲۶۱۳۷۷۲۶

آدرس اینترنتی: www.afshar.ir

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه برداری اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

۷.....	مقدمه
۱۱.....	بخش اول: نهضت‌های مذهبی، سیاسی، نظامی ضد خلافت عباسی، مقارن قیام
۱۳.....	الف: قیام‌های شیعی در نیمه اول قرن سوم
۲۲.....	ب: نهضت‌های سیاسی و نظامی ضد خلافت
۳۱.....	ج: نفوذ و اختلالگری ترکان
۴۱.....	بخش دوم: اوضاع اقتصادی و اجتماعی، مقارن قیام
۴۳.....	الف: اوضاع اقتصادی
۴۸.....	ب: طبقات اجتماعی و نظام اداری
۵۶.....	ج: فساد خلفا و کارگزاران حکومتی
۶۱.....	بخش سوم: برده داری و قیام زنگیان
۶۳.....	الف: برده داری
۷۷.....	ب: زنگیان
۸۱.....	خلافت المهدی
۸۲.....	خلافت المعتمد بالله
۸۵.....	علی بن محمد صاحب الزنج پیشوای نهضت بردگان
۸۵.....	الف: اصل و نسب صاحب الزنج
۸۸.....	ب: مذهب صاحب الزنج
۹۳.....	ج: ویژگی‌های شخصیتی صاحب الزنج
۱۰۰.....	شرح محاربات صاحب الزنج
۱۱۷.....	بخش چهارم: علل پیروزی و شکست و پی آمد قیام زنگیان

۱۱۹	الف: زمینه‌های رشد قیام و علل پیروزی زنگیان
۱۲۲	ب: علل شکست نهضت زنگیان
۱۳۰	ج: نتایج قیام زنگیان
۱۳۵	کتاب نامه
۱۳۹	ضمائم

www.ketab.ir

مقدمه

قرن سوم هجری از میان قرون اولیه اسلام از ویژگی‌های خاصی برخوردار است. در آغاز این قرن، نزاع قدرت و کشمکش دو عنصر عرب و ایرانی، خلافت عباسی را با چالش‌های جدی مواجه ساخت. از قبال رقابت‌ها و تضادهای آن دو عنصر، موقعیتی برای ترکان فراهم شد، تا آنان بعنوان عنصر سوم و جایگزین هر روز بر قدرت خود بیفزایند. اقتدار روز افزون ترکان به مرحله‌ای رسید که حتی خلافت بغداد را در معرض تهدیدات جدی قرار می‌داد و نقش آنها در امور سیاسی و نظامی و دخالت در حاکمیت تعیین کننده شد. اوایل این قرن را آغاز انحطاط و ضعف خلافت عباسی باید دانست. المعتصم بالله آخرین خلیفه مقتدر عباسی بود که در ۲۲۷ هجری درگذشت. پس از او به علی که خواهیم گفت، خلفای عباسی برای مدت یک قرن بازیچه‌ای در دست ترکان بودند. در مناطق شرقی ایران نیز تمایلات استقلال طلبانه در بین امیران ایرانی شدت یافت و تدریجاً زمینه‌های پیدایش حکومت‌های مستقل و نیمه مستقل در ایالات شرقی بوجود آمد.

تقابل و برخورد اندیشه‌های مذهبی، کلامی، فلسفی و تصوف، اختلاف

معتزلیان و اشعریان با یکدیگر و اوج گیری مبارزات سیاسی، فرهنگی و نظامی شیعیان، خوارج و قرامطیان علیه خلافت سنی مذهب عباسیان، از دیگر مختصات بارز این سده است.

در این برهه زمانی، خلافت عباسی به ظاهر یکپارچه و متحد بود، اما امواج تجزیه طلبی از هر سو آغاز شده و دامنه می‌یافت. شمال افریقا و مصر در نیمه دوم این قرن از پیکره خلافت جدا شد و احمد بن طولون آخرین ارتباط خلفا را با آن ناحیه قطع کرد. یعقوب لیث نیز علیه خلیفه شمشیر کشید و بغداد را هدف قرار داد. در نیمه‌ی قرن سوم به سال ۲۵۰ هجری اولین حکومت شیعی به توسط سادات علوی در طبرستان شکل گرفت. زمینه‌ی رشد و گسترش عقاید شیعه اسماعیلی، در شمال افریقا فراهم گردید و در ادامه منجر به تشکیل خلافت فاطمی گردید و فاطمیان در صحنه‌های سیاسی و مذهبی تبدیل به رقیبی مقتدر برای عباسیان شدند و قرامطه شاخه‌ای دیگر از اسماعیلیه در بحرین حکومت تاسیس نمودند و خطوط تجارتي و ارتباطی عباسیان را به خطر انداختند.

در این قرن بحران‌های سیاسی و نظامی از یک سو و نزاع‌های مذهبی و کلامی و فرقه‌ای از سوی دیگر، پایه‌های خلافت عباسی را به لرزه درمی‌آورد و باعث تضعیف آن می‌شد. قیام‌های همزمان شیعیان، امیر صفاری، سادات علوی طبرستان، قرامطیان، و از همه مهمتر قیام پُرهیت بندگان و بردگان سیاهپوست زنگی، خواب و آسایش را از هیئت حاکمه عباسیان سلب می‌نمود. از بین قیام‌های مذکور، نهضت و شورش سیاهان زنگی از اهمیت خاصی برخوردار است؛ زیرا که این نهضت بزرگترین و مهیب‌ترین قیام بردگان در تاریخ محسوب می‌شود، و در طی آن ده‌ها هزار غلام و بنده به مدت پانزده سال بخش وسیعی از بین‌النهرین و خوزستان را به تصرف خود در آوردند و به دفعات، نیروهای حکومتی را مغلوب

نمودند. قیام‌زنگیان که در زمان خلافت المهتدی و المعتمد، رخ داد، تهدیدی بنیان کن و عظیم محسوب می‌شد. رُعمای خلافت بغداد، با تمام امکان فرونشالیدن و سرکوبی آن را در اولویت قرار دادند. محاربه و محاصره بردگان زنگی با نیروهای حکومت مدت پانزده سال بطول انجامید اما در پایان، زنگیان مغلوب و سرکوب شدند و علی بن محمد رهبر قیام نیز کشته شد. پیدایش و شکل‌گیری قیام زنگیان و شکست آنان علل و عواملی داشت. تبعات و پی‌آمدهای مثبت و منفی‌ای را در کوتاه‌مدت و درازمدت از خود بجای گذاشت.

هدف این نوشتار، در واقع تبیین چگونگی رشد و گسترش و علل شکست و نتایج قیام زنگیان است و نگارنده با بیاضاعت ناچیز خود کوشیده است تا حتی‌الامکان تصاویر نسبتاً دقیقی با اتکا به منابع اصلی تاریخی از آن ارائه دهد و به همین منظور مطالب در چهار بخش تنظیم گردیده است:

بخش اول: به معرفی چگونگی نهضت‌های ضد خلافت عباسی، اعم از مذهبی و سیاسی، اختصاص یافته است. زیرا که وقوع آن نهضت‌ها، بستر مناسب و مؤثری را در شکل‌گیری نهضت علی بن محمد رهبر زنگیان فراهم نمود.

بخش دوم: درباره ساختار اقتصادی و اجتماعی و نظام اداری خلافت عباسی است. چرا که ساختار ناسالم اقتصادی و اجتماعی در آن مقطع زمانی، زمینه‌ساز بحران‌ها و تشنجات سیاسی گردید. و به تبع آن، نارضایتی عمومی افزایش یافت و واکنش‌ها و عصیان‌هایی را پدید آورد. قیام بردگان زنگی و اقشار محروم و استثمار شده، یکی از تبعات نظام فاسد و ستمگر عباسی محسوب می‌شود.

بخش سوم: به مسئله بردگی و برده‌داری در بین جوامع اسلامی و بررسی زندگی سخت و ناگوار زنگیان جنوب عراق پرداخته و سپس درباره

اصل و نسب و عقاید رهبر قیام، علی بن محمد ملقب به صاحب‌الزنج، و شرح محاربات او مطالبی بیان شده است. علل پیروزی و شکست و نتایج حاصله از قیام زنگیان، موضوعاتی است که در بخش چهارم بدان پرداخته‌ایم. در پایان نیز منابع و مآخذی که از آنها استفاده شده، معرفی گردیده است.

در ارتباط با تهیه و تدوین این کتاب از رهنمود مشفقانه اساتید فرهیخته و بزرگوار، آقایان: زنده یاد دکتر محمد اسماعیل رضوانی، و شادروان دکتر عزیزالله بیات و دکتر رضا شعبانی بهره‌مند گردیده‌ام، سپاسگزارم.

عبدالله مظاهری

بائیز ۱۳۹۳ خورشیدی